

Politisk biografi

AF

GRETHE JENSEN

At 1800-tallets politikere var så flittige med at oprette personlige arkiver og Rigsarkivet så liberalt med at give dem plads, har måske af og til fristet historikerne over evne? Man kan få en mistanke om, at det er selve dette righoldige kildemateriale, der har ført til den meget personorienterede historieskrivning om nationalliberalismens epoke, mens endnu intet dybtgående værk om den nationalliberale bevægelse som helhed har set dagens lys.

I Danmark lægges grundlaget for individets centrale placering med romantikken – f.eks. en Steffens' forherligelse af 'det herlige geni'¹ – og den tyske idealisme – f.eks. en Hegels analyse af Napoleon som geni og verdensåndens udtryk. Denne retning lagde naturligt op til, at personligheden og dermed biografien rykkede nær centrum af historie- og samfundsopfattelsen. I England satte Thomas Carlyle netop i vores nationalliberalismes opblomstringstid historieteoretisk trumf på den romantisk-idealistske biografi med udtrykket: »historien er intet andet end de store personlighederes biografi«. Formålet med biografien var for Carlyle at fremhæve de af Gud udvalgte store personlighederes rolle tidligere i historien som en kritik mod samtidens liberalisme og middelklassestyre. Hensigten var at gengive de store enere deres plads i historien såvel som i samfundet.

Artiklen er en let bearbejdet udgave af Grethe Jensens Ph.D. forelæsning 15. februar 1990 over afhandlingen, Den unge Orla Lehmann – Studier i hans politisk-organisatoriske rolle 1830-1848, 1989.

¹ Henrik Steffens' *Indledning til filosofiske Forelæsninger i København* 1803. Ved B. T. Dahl. 1905, s. 118.

Men de mange biografier af 1800-talspolitikere er i virkeligheden snarere en naturlig følge af, at de vigtigste aktører på den officielle politiske scene endnu i høj grad var personer fremfor partier. Derfor har biografiske studier ofte kunnet yde værdifulde korrektioner til analyser, der i for høj grad har tilbageskrevet vores partisystem på 1800-tallet. Og det er heller ikke uden videre sandt, at store og velordnede arkiver samt udgivelse af erindringer næsten automatisk har ført til eftertidige biografier.

I hovedsiden synes der at være sket et udvalg af personer ud fra eftertidens vurdering af deres betydning. For blot at nævne et enkelt eksempel har D.G. Monrad, der i høj grad prøvede at slette sine spor, efterhånden påkaldt sig en lang række biografiske studier. Endelig har nye historiesyn sikret, at mange nok så personcentrerede biografier bestemt alligevel ikke reproducerer datidens romantisk-idealistiske forståelse af individets rolle i historien.

Biografien har længe ikke været en genre præget af enhed hverken i historiesyn eller metode. I 1957 prøvede John A. Garraty i »The Nature of Biography« at beskrive genren ved at rendyrke tre typiske og meget divergerende opfattelser af forholdet mellem individ og historie, sådan som de er kommet til udtryk i konkrete biografier. Disse var: a) individet bestemmer historien, b) historien bestemmer individet og c) hverken historien eller individet er bestemt af noget, for begge er tilfældige.² Hvis denne tredeling skal bruges til noget, mener jeg den må skæres på en lidt anden, en mere historieteoretisk måde. Så det har jeg forsøgt omend i meget grove træk.

Vi får da for det første den idealisme, Carlyle ses som det bedste udtryk for. Den idealistiske biografis ene kendetegn er, at den kun interesserer sig for den store personlighed. Det Carlyle kalder heltene. Disse ses som *udvalgt* af en højere plan bag historien, hvad enten denne nu kaldes Gud, Verdensånden eller f.eks. den muligvis Gud-inspirerede tanke bag en nations udvikling. Det andet kendetegn er, at individet tildeles en central historieskabende rolle, et træk som dog også kan kendetegne andre retninger, hvilket jeg snart vil vende tilbage til. Metodisk set kombineres retningen ofte med romantikkens anende indlevelse i personligheden.

Den anden retning, som jeg i mangel af bedre vil kalde strukturalistisk, ser personligheden – ikke kun den store – som i hovedsiden et produkt. Et produkt af naturmæssige og samfundsmæssige lovmæssigheder og af den

² John A. Garraty: *The Nature of Biography*. 1957. London 1958, s. 20-21.

materielle historie. Den vil kort sagt anskue det enkelte individ ud fra større objektivt erkendelige strukturer. Der arbejdes med et årsags-virkningsforhold, som dog kan være både lineært og dialektisk. Og en af målsætningerne må siges at være at arbejde med et menneskes liv, sådan at det bliver videnskabeligt forudsigeligt, hvorfor det handlede, som det gjorde, og det gik, som det gjorde. Under denne fælles hat kan man finde positivister, historiske materialister, freudianere og endelig vil jeg nævne psykiatere, fordi de en tid synes at have haft overordentlig stor indflydelse på danske politikerbiografier: Kort efter århundredskiftet blev det almindeligt accepteret at klassificere forskellige, biologisk determinerede, former for sindssyge.³ Interessen for bestemte især arveligt betingede karaktertyper blomstrede. Særlig markant blev en ny interesse for genierne, der i en række psykopatografiske værker blev forklaret ved den ene eller anden form for sindssyge eller til sindssyge grænsende.

Det skal i øvrigt understreges, at en meget stor del også af moderne biografisk debat foregår mellem forskellige opfattelser *inde under* den strukturalistiske hat. F.eks. som formuleret af Kjell Jonsson i 1985: mellem den sociale determinismes Scylla og den psykologiske reduktionismes Charybdis.⁴

Den tredje retning finder det vigtigt at gøre op med de to øvriges henholdsvis idealistiske og materialistiske determinisme. For denne retning er historiens gang tilfældig, og den rolle, en enkelt person kommer til at spille, derfor lige så tilfældig. Det er en holdning, der kom tydeligt frem igen i 1980'ernes postmoderne biografi. I samleværket »Problèmes et méthodes de la biographie« fra 1985 forsøger Daniel Madelénat således at se hele den nye biografibølge som udtryk for en søgen tilbage til en før-hegeliansk historieopfattelse, bort fra alle modellerne for til gengæld at understrege betydningen af 'individet', tilfældet og den uventede kreativitet.⁵

Det blev Georg Brandes, der introducerede træk af den strukturalistiske biografi i Danmark. Hans læremester i det stykke var – som bl.a. påpeget af Johnny Kondrup i licentiatafhandlingen »Livsværker« fra 1986⁶ – den franske supermaterialist og -determinist, litteraturkritikeren og amatørhistorikeren, Hippolyte Taine. Taine ville forklare alle bevidsthedsmæssige frembringelser ud fra strenge naturvidenskabelige

³ Jvf. William McKinley Runyan: *Life Histories and Psychobiography. Explorations in Theory and Method*. N.Y. 1982, s. 132.

⁴ Artikel i Gunnar Eriksson (red.): *Liv och Text*. Umeå 1985, s. 17-29.

⁵ Daniel Madelénat: *Situation et signification de la biographie en 1985*. In: *Problèmes et méthodes de la biographie*. Actes du Colloque Sorbonne 3-4 mai 1985. Paris 1985, s. 129-137.

⁶ *Livsværker. Studier i dansk litterær biografi*. Forlaget Amadeus. Gylling 1986, s. 57.

sammenhænge. I sine forfatteranalyser tilstræbte han at finde den ene herskende evne hos en forfatter – og denne så han igen i sidste ende betinget af tre af bevidstheden ydre, materielle faktorer: racen, miljøet og øjeblikket. Denne tanke forsøgte han også at anvende på historien. I hans lille skitse til en politisk biografi af Napoleon Bonaparte kan man opleve, hvordan en sådan positivistisk inspireret og stærkt materialistisk orienteret biografi ikke nødvendigvis fører til et opgør med talen om 'de geniale enere'. Men der lægges så givet op til, at man må begynde med at fastslå, hvad der så har skabt geniet. Hvilke kræfter i natur og historie var det, der havde gjort netop denne korsikaner, der racemæssigt hævdedes at nedstamme fra italienske condottierer, så velegnet til at overleve i 1790'ernes franske heksekedel? Sådan lyder egentlig Taines problemformulering, og sprogbrugen er naturligvis ikke tilfældigt valgt. Socialdarwinismen var på vej frem – også i biografien.

Så konsekvent materialistisk som Taine var Brandes selv dog langt fra. 1867 erklærede han sig ganske vist som Taines varmeste beundrer, og han skrev i øvrigt disputats om hans ideer. Men med John Stuart Mill og i øvrigt de klassiske franske positivistiske delte Brandes den opfattelse af historien, at den var bestemt af primært frihedsideen, som var båret af genier. Det moderne gennembrud betød kort sagt ikke noget absolut opgør med idealismen. Samtidig fik Brandes en udpræget dialektik ind i sine mange biografier ved også at tage ved lære af Sainte-Beuve, der dyrkede litteraturkritikken som et intuitivt, individuelt sjælestudium. Brandes tidligste biografier af bl.a. Kierkegaard, Benjamin Disraeli og Ludvig Holberg tager Taines tre årsagsfaktorer op. Men det sker i et frugtbart samspil med den romantiske dannelsesstænkning. Herved bliver sam- og modspillet mellem individuelle, medfødte anlæg til personlighedsudvikling og ydre faktorer som miljø og historisk moment det afgørende for ham. Mest skematisk kan dette opleves i biografien af Holberg. Han ses som produkt af samspillet mellem nordisk race og klassicistisk moment, men afgørende bliver hans personlige modsætning til sit miljø. Et åndsforladt dansk miljø, som Holberg ifølge Brandes formår at påtrykke præg af sin egen ånd i kraft af sin personlighed. Lad være, at vi i dag må stille os meget skeptisk til disse antagelser om race og om en medfødt personlighed, der blot skal udfolde sig. Det interessante ved Brandes' tidlige biografier er, at han trods alt prøver at bane sig en vej, hvor individ og struktur ses i et samspil, og hvor personligheden udvikler sig i forhold til dette samspil. Hér får hverken positivismens lineære årsags-virkningsmodel eller forestillingen om en uhæmmet individuel udfoldelse lov til at råde. Ved Holberg-biografien, såvel som ved de fleste af Brandes' andre biografier, kan man ikke undgå samtidig at

bemærke sig et par sideformål, der ofte har skæmmet såvel som fremmet biografiskrivningen. I Holberg-analysen har Brandes naturligvis nedlagt en tolkning af sine personlige erfaringer og sit eget politiske opgør med Danmarks åndsforladthed. Holberg er formentlig blevet valgt, netop fordi Brandes i ham så en frænde. Vores problem kan blive at afgøre, om disse skjulte formål kun har hæmmet objektiviteten, eller om Brandes ved at bruges sine egne erfaringer også kan have fået skærpet sit blik for sider af Holbergs udvikling, andre ikke kunne se.

Mens historikere vel i dag er nået frem til at indrømme, at begge dele *kan* være tilfældet, gives der naturligvis politikerbiografier – også med historikere som forfattere – der helt afgjort hæmmes indtil det ubrugelige af det udvalgsprincip og den selvtolkning, der har styret dem. Povl Bagge har f.eks. påvist, hvordan en række mistolkninger af D.G. Monrad som politiker opstod, fordi den radikale historikergeneration udvalgte ham som forløberen for deres demokratiopfattelse.⁷ For at tage et andet eksempel, hvornår er det så Hørup, der tolkes, eller Erik Arup, der taler, når der i mindeskriftet fra 1941 foretages et sønderlemmende opgør med dansk nationalliberalisme og tyskfjendtlighed?

I historieforskningen betød positivismen og radikalismen ikke som med Brandes i litteraturforskningen et gennembrud for biografienren. Tværtimod må man vel sige. Mens positivisten Taine søger at redde den store personligheds rolle i historien ved at afindividualisere den, går positivisten Kristian Erslev til sidst i en anden retning. Klarest og mest diskutabelt ser vi det udtrykt i hans 1911-teser om historieskrivning og historisk forskning. Som Jens Chr. Manniche udtrykker det, er det centrale punkt heri »spørgsmålet om 'einmaligkeit' kontra det almene«.⁸ I biografidebatten i 1980'erne sættes den samme modsætning stadig på begreb og anses for central, men nu typisk nok med anvendelse af selve det begrebspar, der inspirerede Erslev til hans tanker. Disse begreber opstilledes af neokantianeren Windelband omkring århundredskiftet som en modsætning mellem det nomotetiske, d.v.s. 'lovgivende' – måske bedre: det lovmæssighedssøgende – og det idiografiske, d.v.s. det, der undersøger og skildrer det særegne.

Problemet har altså almen rækkevidde. Noget tilsvarende kan næppe i sig selv siges om Erslevs forsøg på at løse problemet ved at henvise det enkelte menneske, dets individuelle ejendommeligheder og den enkelte tildragelse til *historieskrivningen*, mens *historieforskningen* ifølge sin natur skal forfølge det generelle, finde det for individuelle fænomener fælles.

⁷ Povl Bagge: *Studier over D.G. Monrads Statstanker*. 1936, s. 16-17.

⁸ Jens Chr. Manniche: *Den radikale historikertradition*. Aarhus 1981, s. 344.

Når Erslev opstillede sin modsætning på denne måde, skyldtes det presset fra Windelband og hans elever – herunder Rickert. De fandt det vigtigt at skelne mellem en naturvidenskabelig og en humanvidenskabelig metode. Efter deres opfattelse var det kun naturvidenskaberne, der kunne og burde sigte mod nomotetiske udsagn, mens historiestudiet grundlæggende måtte være idiografisk. For Rickert og Max Weber var den historiske virkelighed uden objektivt erkendbare strukturer. Den var irrationel og kaotisk. Men med videnskabsmandens medfødte evne for at bringe orden og struktur ind i det, han anskuer, blev videnskab alligevel mulig. Erslev kunne naturligt nok ikke ofre sin mangeårige enhedsvidenskabelige stræben på dette alter. I stedet delte han altså så at sige historiestudiet op i en idiografisk og en nomotetisk del.

Noget andet er så, om Erslevs forudgående position nødvendigvis måtte – for at trække det hårdt op – placere individet og dermed biografien uden for forskningen. Det mener jeg ikke. Og det var da heller ikke alle historikere i Erslevs miljø, der affandt sig med tolkningen. Med Taine og såmænd også Brandes in mente og ihukommende den nomotetiske stræben efter menneskeerkendelse i bl.a. arveligheds- og psykiatrisk forskning samt Freuds psykologi på denne tid, virker det mindre selvindlysende, at Erslev affandt sig med at sætte individet uden for den videnskabelige parentes. Erslev kunne have forventet, at det via de nomotetiske forskningsretninger med tiden skulle blive muligt at gå den modsatte vej og nå ret langt ned i en videnskabelig bestemmelse også af enkelte individer. I stedet ser vi hos ham en individopfattelse, der synes langt mere historistisk, einmaligt farvet end måske strengt nødvendigt. Den enkelte og da især, som Erslev siger, det store geni har historikeren meget vanskeligt ved at forstå. Det Erslev her udtrykker er først og fremmest videnskabelig pessimisme – ikke mangel på interesse for individet. Det bliver klart, når han i *Historisk Teknik* siger: »Med god Grund sætter man som det højeste Maal for historisk Forskning at forstaa de sjælelige Rørelser, der ligger bag ved alle Menneskenes Handlinger...«⁹ Men i hans konkrete forslag til 'slutninger til sjæleliv' er der ikke megen opmuntring af hente. Han bygger ikke på det nomotetiske. En anden slags mulighed antydes til gengæld i afsnittet 'slutninger fra sammenhæng'. Hvis en person 'gentagende handler på samme måde', opnår vi i det mindste større sikkerhed ved slutninger til sjæleliv, hævder Erslev.¹⁰ Her antydes med andre ord muligheden for at etablere lidt af

⁹ Kristian Erslev: *Historisk Teknik*. 2. udgave. Tiende oplag. Med en efterskrift af Kai Hørby og Hans Vammen. 1987, s.84.

¹⁰ Sammesteds, s.87.

det, der i idiografisk orienteret litteratur kaldes et idiografisk mønster eller en idiografisk struktur ved studiet af f.eks. en enkelt politikers handlinger.

Det biografi-skeptiske i Erslevs synspunkt er naturligvis ikke noget særegent Erslevsk eller særegent dansk. Fra Frankrig, Sverige eller USA høres i dag jævnligt klagen over, at positivismen sammen med alle andre såkaldt 'reduktionistiske' systemer fornægtede eller ødelagde biografien. Men bag synspunktet gemmer sig meget ofte historiesyn, der blot vil fornægte, at strukturalistiske biografier overhovedet er biografier. De sætter jo ikke individet, men strukturerne i forklaringens centrum, lyder argumentet.

Går vi tilbage til Danmark, er det klart, at der blev skrevet biografier også efter Erslev, men det blev, som Manniche hævder, at det blev for al historieforskning, sådan, at den erkendelsesteoretiske debat forstummede.¹¹ En hovedtendens i biografierne blev, at alle syntes enige om at fortsætte i sporet af den teknik og arbejdsmetode, Erslev havde udviklet. Historikernes politikerbiografier blev for størsteparten af indholdets vedkommende kildekritiske udlægninger af det stadig større kildestof, man satte en ære i at fremskaffe. Man syntes ret enige om, at det også her gjaldt at bygge på primære kilder og at aflive de tvivlsomme anekdoter og tendentiøse opfattelser af den biograferede, der havde dannet sig i den historiske tradition. På dette punkt videnskabeliggjordes biografien, i og med at relevante kildesteder fremlagdes som bevis. Udsagn eller handlinger sattes ind i deres umiddelbare sammenhæng og forklaredes dermed rationelt. Beretningers – især erindringsstoffs – vidneværdi blev åbent diskuteret. Biografen tog kort sagt historikerens håndværk med sig. Denne tendens er fortsat helt til i dag.

Den anden hovedtendens er sandelig også fortsat til i dag, og det er straks mere beskæmmende. Når det nemlig gjaldt syntesen – og i denne sammenhæng især, når det gjaldt det teoretiske spørgsmål om personlighedens rolle i historien og erkendelsen af den biograferede personlighed, kom der til at eksistere en babylonisk forvirring af til dels modstridende opfattelser. Det kunne så endda være. Værre var det, at man næsten aldrig diskuterede disse opfattelser indbyrdes, og at biografierne kun uhyre sjældent overhovedet fremlagde deres teoretiske fundament på dette punkt. Hér blev ikke argumenteret eller ført beviser. Hér blev blot postuleret – og det på en måde, som ikke gav læseren mulighed for at tage synspunkterne op til prøvelse.

¹¹ Jens Chr. Manniche a.a. bl.a. s.383.

Ved at se på en række D.G. Monrad-værker kan man anskueliggøre nogle af de måder, de historisk uddannede biografer forholdt sig til Erslev-traditionen på. Og så har Monrad samtidig den fordel, at han mig bekendt er en af de meget få danske politikere, der har haft den tvivlsomme ære at blive udnævnt til geni, hvorved rækken af mulige tolkninger er vokset væsentligt.

Aage Friis søgte, som det også er bekendt fra Kai Hørby's universitets-historie,¹² at efterleve Erslevs synspunkter ved at kombinere en indlevende og farverig historieskrivning om f.eks. Bernstorfferne, der ikke gav sig ud for at være objektiv videnskab, med fremlæggelsen af et stort, nyt kildemateriale. Omkring D.G. Monrad synes Friis dog at have sigtet i en helt anden retning. Nemlig mod en objektiv videnskabelig bedømmelse af hans psykiske særegenhed som et grundlag for at tolke f.eks. hans for mange gådefulde optræden i 1863-1864. I 1915 var Friis kommet i besiddelse af Monrads sygejournal fra et hospitalsophold i 1832.

Friis søgte med den ham egne grundighed at videnskabeliggøre brugen af denne kilde ved at få den tolket af en række læger: Neurokirurgen Viggo Christiansen mente f.eks., at der var tale om en gonorrisk lidelse og en kortvarig sindssygdom, opstået hos et såkaldt degenereret individ. Internmedicineren H.C. Gram mente, der var tale om fåresyge. Medicinalhistorikeren Johnsson tvivlede på gonorréen og talte om mental overanstrengelse på degenerativ basis, hysteri og en akut sindsforstyrrelse. Han mente således ikke, der kunne være tale om en egentlig sindssyge. Endelig hævdede medicinalhistorikeren Kr. Carøe, at både fåresyge og gonorré var mulige forklaringer, men umulige at bevise ud fra det mangelfulde materiale.¹³

Så gav Friis op, men opgav dog ikke forestillingen om, at der måtte ligge en videnskabelig forklaring ad denne vej. Det eneste, han *havde* fået bevist – og det bør stadig komme os til nytte – var, at svarene for disse nomotetisk orienterede eksperter måske mest af alt afspejlede deres specielle fagområde. De fremdrog de symptomer, der støttede deres hypotese og overså samtidig dem, der modsagde den, eller som manglede, for at den kunne bevises. Samtidig blev det klart, at der opstod en væsentlig usikkerhed, fordi symptombeskrivelser naturligvis er historisk foranderlige. I lægernes debat var det et springende punkt, om ordet febril i journalen nu også betød, at Monrad havde haft feber. I 1832 havde man nemlig kun mulighed for at konstatere feber ved dens ydre

¹² *Københavns Universitet 1479-1979. Bind X. Historie. 1980, s. 459-461.*

¹³ Hovedindholdet i Friis' korrespondence med lægerne findes trykt i Johan Schioldann Nielsens disputats *D.G. Monrad. En patografi*. Odense 1983, s. 65-67.

tegn og ved pulsmåling. Manisk eller hysterisk behøvede bestemt heller ikke at betyde det samme i 1832 som i 1915.

Men nyttig er brevvekslingen trods alt. For den viser, at biograferne ikke bare kan gå til de psykiatriske eller psykologiske fagmænd og få den ene sande personlighedsudlægning dér.

Med Povl Bagges disputats gik Monrad-forskningen i en anden retning. Jeg skal ikke her opholde mig ved Bagges historieteoretiske placering nærmere neokantianerne end Erslev-traditionen, men påpege, at han med disputatsen fandt en brugbar vej til at bringe politikerstudiet tilbage inden for Erslevs forskningsmæssige parentes. Meget firkantet sagt går Bagges afhandling hverken ud fra nomotetiske menneskestudier eller i retning af historismens indlevelsismetode. Bagge går på tværs af begge retninger ved at analysere sig frem til nogle enkelte, men for periodestudiet meget væsentlige slutninger til de overordnede motiver, der drev Monrad til at handle, som han gjorde. Ved et nøje studium af taktik og strategi og politisk idéverden hos Monrad lykkes det Bagge langt hen ad vejen at finde den rationelt, dialektisk tænkende hjerne bag Monrads tilsyneladende gådefulde og svingende personlighed og politik. Bagge finder i stedet en meget konsekvent struktur, hvor Monrad med en endog meget fleksibel taktik til stadighed sigter dels efter at bevare nationen samlet, dels efter at bevare hovedtankerne i 1849-konstitutionen mod udsving i såvel for demokratisk som for reaktionær retning. Bagge kan faktisk hermed drage en række 'slutninger til sjæleliv' forstået som motiv. Han går dog ikke videre til nogen egentlig bestemmelse af Monrads personlighed som sådan. På den anden side måtte hans resultater umiddelbart svække hypotesen om, at Danmarks politiske skæbne i en vigtig periode lå i hænderne på en lunefuld, ja måske rent ud sindssyg person.

Erslev ville ifølge det, han siger i *Historisk Teknik*, have fortvivlet over, at Monrad så sjældent selv udtalte sig om sine motiver, fordi »al Vej til et Menneskes Sjæleliv kun gaar igennem ham selv«. ¹⁴ Og så kan man endda, som Erslev siger, ofte tvivle på, om politikerens nu udtaler sig sandfærdigt selv i de situationer, hvor vi har sådanne udsagn. Det Bagge i stedet har gjort er at udbygge Erslevs antydninger i afsnittet om kildekritikken udfyldt ved realkritik. Bagge godtager, at historisk forskning må gå ud på at finde det for individuelle fænomener fælles, og at den skal arbejde frem mod lovmæssigheder, der så at sige kan gøre historien forudsigelig. Jamen, siger Bagge, hvorfor skulle begge dele ikke være muligt *inden for studiet af det særegne* – i dette tilfælde ved studiet af en

¹⁴ Kristian Erslev a.a. s. 86.

politiker og hans motivverden. I stedet for straks at se på hans mange mulige motiver til at handle på en bestemt måde i en bestemt situation, søger Bagge i stedet efter, om der kan være et stadigt gentaget og logisk sammenhængende idiografisk *mønster* i de mange individuelle fænomener, en politikers værk udgøres af. Selv om motivet bag en tale, en handling eller et skrift måske ikke udtales, og hvis det gør, meget nemt kan være taktisk bestemt, når vi har med en politiker at gøre, behøver det ikke standse os. I enhver iagttagelig handling må der være nedlagt et dialektisk samspil mellem den handlendes motiv og de ydre strukturer, der har givet handlingen form. Bagge går derfor en dobbelt vej til motivbestemmelsen. Dels ser han på, om et iagttageligt mønster i strukturerne, f.eks. i det politiske livs svingen mellem reaktion og demokrati, fører til et bestemt mønster i Monrads handlinger. Og det gør det. Monrad ser ud til altid at søge at forsone modsætninger ved så at sige at støtte den aktuelt svage part. Dette bekræfter Bagge yderligere ved at gå en anden vej til motivet. Fra politikerværkets enkelte dele slutter han sig induktivt frem mod helhedsstrukturen i Monrads politiske tankeverden. Det sætter nu Bagge i stand til at gå deduktivt frem: Er det ud fra den etablerede helhedsstruktur i tankeverdenen sådan, at vi kan konstatere, at den enkelte handling bliver logisk set i lyset heraf, bliver det muligt at føle sig endnu mere sikker på motivet bag handlingen. Da Bagge ad begge veje når frem til dialektikeren Monrads optagethed af at forsone modsætninger,¹⁵ har vi måske også her muligheden for fra værkstudiet at foretage et endnu dybere – og langt mere videnskabeligt godtgjort – blik ind i Monrads personlighed. Vi må gå ud fra, at ikke blot motivet, men også personligheden på en måske indirekte eller paradoksalmåde ligger skjult i handlingerne. En åbenlys hypotese i Monrads tilfælde må blive, at han også i sit såkaldt indre liv havde behov for og arbejdede med at forsone modsætninger. Og det blev da langt hen ad vejen også det resultat, som de to religionshistoriske Monrad-disputater af henholdsvis Svend Hauge og Asger Nyholm senere nåede frem til.¹⁶

Næste historikerbillede af Monrad står Povl Engelstoft for i 2. og 3. udgave af Dansk biografisk Leksikon. Hovedsiden i dette portræt er den frigørelse af historieskrivningens indlevende og kunstneriske kvaliteter, der ligger som en logisk, men ofte overset følge af Erslevs 1911-program. Engelstoft skaber et syntetisk personlighedsbillede, der skal overbevise ikke i kraft af videnskabelighed, men i kraft af intuitiv

¹⁵ Povl Bagge a.a. s. 224.

¹⁶ Svend Hauge: *Studier over D. G. Monrad som religiøs Personlighed*. 1944, s. 270-277. Asger Nyholm: *Religion og Politik. En Monrad Studie*. 1947, forordet og s. 121-124, 293-296, 472 og 474.

psykologisk indlevelsesevne, der finder vej til læserne gennem en smuk og udtryksfuld prosa. I den afsluttende sætning går Engelstoft dog endnu videre og burde kunne finde bifald hos selv de mest rabiate af vor tids litterære biografer for sit krav om symbiose mellem biograf og biograferet: »Den, der vil skrive Monrads saga til bunds og trænge ind til hans hjertes og hjernes inderste celler, må selv have følte korset tynde sine skuldre og naglegabene brænde sine hænder«. ¹⁷ Her er altså ikke blot krav om indlevelse, om forståelse, men om en direkte subjektiv overensstemmelse. Personligt mener jeg, vi her står over for en blindgyde i moderne biografi. Én ting er som i tilfældet Brandes at anerkende, at symbiosen *kan* føre til brugbar erkendelse. Noget andet er at gøre symbiosen til metodisk hovedregel, for så forsvinder selvkritikken. Faren for at ende i projicering af biografens følelsesliv og i et rent inde-fra-og-ud-perspektiv på historien bliver overhængende.

P. Lauritsen var den, der i kæmpeværket D.G. Monrad. Grundlovens Skaber og Folkefrihedens Bannerfører søgte at løse den opgave, Engelstoft havde stillet. Dog ligger netop dette værks metodiske forudsætninger ikke i Erslevs 1911-teser. De ligger hos den af Erslev så højt berømmede synteseskaber, romantikeren og idealisten A. D. Jørgensen. Det Lauritsen vil fremme er den dristige syntese, opnået gennem kunstnerisk indlevelse i Monrads splittede sjæleliv. Ud fra tesen om geniet Monrads dobbelt-personlighed tolkes kilderne. Helheden sættes med andre ord over delen. Og vi nærmer os faktisk en anden strømning, som også efterhånden står stærkt i moderne biografi: den dialektiske personlighedsforståelse. Omend naturligvis i idealistisk forklædning, demonstrerer Lauritsen sin vilje til at følge Monrads indre udvikling som en kamp mellem modsætninger, hvoraf personligheden skrider frem mod stadig større selverkendelse. ¹⁸

For at gøre en lang historie kort følte Aage Friis sig langt fra tilfredstillet ved Bagges rationalisering af Monrad. Dette skinner tydeligt igennem ved hans opposition. ¹⁹ I 1944 fik han ved Svend Huges Monraddisputats uventet støtte for det, han havde anet i 1915. Ikke fra Hauge, der på mange måder fortsatte i Bagges spor. Men fra salen

¹⁷ Povl Engelstoft: *Ditlev Gothard Monrad*. Dansk biografisk Leksikon. 2. Udgave. 1939. Uændret genoptrykt med stærkt udvidet litteraturliste i 3. udgave. Her efter 3. udgave. Bind 10, s. 52.

¹⁸ P. Lauritsen: *D.G. Monrad. Grundlovens Skaber og Folkefrihedens Bannerfører*. I-II. 1950, s. 40ff. For god ordens skyld bemærkes, at Lauritsen kom fra højskoleverdenen og ikke var faguddannet historiker. Hans dybe metodiske påvirkning fra A. D. Jørgensen flød bl.a. af hans af nationale hensyn udsprungne biografering af: A. D. Jørgensen. *Sønderjyllands Historiker*. I Anledning af 100-Aarsdagen for hans Fødsel. 1940.

¹⁹ *Historisk Tidsskrift*. 10. Række. Bind 4. 1937-1938, s. 141f.

opponerede psykiateren H.I.Schou. Han mente at have fundet nye beviser for Monrads sindssyge og fremsatte den hypotese, at han var både skizofren og maniodepressiv.²⁰ Det var den psykopatografiske interesse for genierne, der igen rumsterede. Fra 1918-33 havde H. Helweg fået gjort Grundtvig, H.C.Andersen og Kierkegaard sindssyge. Fra 30'erne og op i 70'erne tog Ib Ostenfeld sig på tilsvarende vis af en række store kunstnere. Kendt af de fleste er vel også Paul Reiters analyser af Christian 2. og af Luther. Hos historikerne kunne det give sig morsomme udslag som i Arups analyse af Hørup som pykniker.²¹ Og selv Bagge bøjede sig – omend kun på skrømt – for ideen, da han lod Ib Ostenfeld udtale sig om Madvig. Psykiaterens tolkninger blev trykt som bilag, mens historikerens psykologiske betragtninger fik lov at stå urørt som noget, Bagge »som lægmand på det psykologiske område turde stå inde for«. Så kort og distinkt får Bagge altså udtrykt, at vel er historikeren psykologisk amatør, men netop derfor er han jo også amatør i bedømmelsen af, om en fagmands udlægning er god nok. Og Bagge fortsætter i sporet ved at minde om, »at psykologers og psykiateres menneskeskildring lige så vel som historikeres er fortolkning.«²²

Først 1983 kom den endelige store Monradpatografi i form af Johan Schioldann Nielsens disputats. Monrads psykiske konstitution placeres inden for den manio-depressive formkreds; men interessant nok har det ikke være muligt at påvise noget åbent sygdomsudbrud i 1863-64. Og for historikeren må diagnosen interesse dermed svinde væsentligt. Til gengæld tolkes Monrad som et – livet igennem – genialt stemningsmenneske.

Det er naturligvis problematisk at blande sig i andre videnskabers metode. Men fra en historisk betragtning i det mindste finder jeg ikke værket overbevisende. Meget bastant ledes der efter følelsesmæssige udtryk i Monrads skrifter og breve. Og dels synes det normale at have meget snævre grænser, dels tolkes følelsesudsvingene kun i ringe grad sammen med den historiske situation, der kan have fremkaldt dem. Endelig føler jeg mig overbevist om at ville have haft Erslev med mig i den indvending, at der her sluttes alt for ukompliceret fra et glædes- eller vredesudtryk eller en patetisk sprogbrug direkte til, at dette må have været Monrads herskende sindsstemning, da han skrev ordene.

²⁰ Schous opposition refereret af S.A.Gammeltoft i Ugeskrift for Læger 1944, s.322. Schous efterfølgende korrespondence med Aage Friis 1944 gengives i Johan Schioldann Nielsen a.a. s.68.

²¹ Erik Arup: *Viggo Hørup. Et Mindeskrift i Anledning af Hundredeaarsdagen for hans Fødsel.* 1941, s.29-32.

²² Povl Bagge: *Levned og politisk Virksomhed.* In: *Johan Nicolai Madvig. Et mindeskrift. I.* 1955.

Når den psykiatriske psykopatografi er trukket så meget frem i denne forelæsning, skyldes det, at dens dominans, så vidt jeg har kunnet konstatere, synes at have blokeret for en anden retning, man kunne have forventet at finde udbredt også i Danmark, dvs. freudianismen. I 1948 fremsatte Harold D. Lasswell i bogen »Power and Personality« sin dristige hypotese om en særlig psykologisk 'homo politicus'. Lasswell ser stræben efter magt som et alment socialpsykologisk fænomen, der må spille en vigtig rolle for forståelsen af politik. Den centrale Freud-inspirerede tese er, at magtsøgeren tilstræber kompensation for en kærlighed og jeg-accept, han føler sig delvis berøvet. Magtsøgeren har en lav vurdering af sig selv, som han hele tiden må søge modbevist. Lasswell lader tesen spille over i socialpsykologien ved at hævde, at politikertypens bedste basis er den ambitiøse modertype, man især finder i middelklassen.²³

Tesen er interessant ved sin nomotetiske politikertypeforklaring, som kunne pege ud over den stikken i den isolerede betragtning af det einmalige, som f.eks. samtlige de omtalte Monrad-studier repræsenterer – deres øvrige kvaliteter ufortalt. Men mens stort set alle amerikanske præsidenters liv er endevendt efter denne opskrift, er dens spor svage i Danmark. Og det kan i høj grad skyldes kombinationen af de faktorer, der allerede er opridset: Erslev og neokantianerne spiller sammen om at gøre individstudiet rent idiografisk, psykopatografien søger geniale enere, og vi har den udbredte synteseskepsis.

To retninger har dog søgt at sætte biografistudiet i forbindelse med teser om en typisk politikerpersonlighed. Dels har Torben Holm – hvad jeg ikke her vil komme nærmere ind på – søgt at levere et lille omrids af Orla Lehmann som kulturfænomen i tråd med Max Webers teser om den karismatiske ledertype. Dels har Tage Kaarsted forsøgt sig med en 'objektiv idealtype', som i øvrigt også er grundsubstansen i to andre nyere biografier: Sigurd Rambusch's Jacob Scavenius-bog og Jens Michaelsens trykte speciale om »Den unge C. Th. Zahle«. Kaarsteds opskrift på en politiker lyder kort således: Et godt placeret parti, bæredygtige ideer, en sikker valgkreds, hvis vælgere genkender sig selv i ham eller ser op til ham. Ikke for særpræget. Han bør være idérig, rådsnar og virkelighedsnær, have situationsfornemmelse. Han må kunne formulere og fremlægge sin synspunkter. Have sans for dialektik. Hans personlige vandel må være indiskutabel. Han må have viljestyrke og ærgerrighed samt gode nerver.²⁴ Modellen har naturligvis indiskutable fordele. Det

²³ Harold Dwight Lasswell: *Power and Personality*. 1948. N.Y. 1962, især s. 19 og 41-48.

²⁴ Tage Kaarsted: *Ove Rode som partipolitiker*. 1971, s. 228-229.

gælder således forsøget på at fastlægge en række objektive parametre, som historikeren uden vanskelighed kan måle – og det gælder inddragelsen af det sociologiske moment i form af vælgernes reaktion, hvor to muligheder altså udpeges: identifikation eller karisma. Men der er også store ulemper. Hos Kaarsted selv belaster modellen ikke fremstillingen, mens vi især hos Rambusch kan opleve en tendens til, at politikerens forsøg på at leve op til eller at sprænge rammerne for den strukturelt givne 'rolle' gøres uinteressant som blot en form for dårlig tilpasning. Hvad skal vi egentlig stille op med alle de politikere, der falder ved siden af, og som måske netop bliver biografisk interessante, fordi de forsøger eller formår at ændre strukturen, politikerrollen, omend kun nok så lidt? Rambusch og Michaelsen synes at anvende Kaarsteds typebeskrivelse som en næsten Gud-given facitliste, den konkrete politiker af kød og blod kan tjekkes af efter. Men er den gennemsnitlige, rolletilpassede politiker virkelig nødvendigvis også den bedste? Hvis modellen fortsat i den grad frigøres fra realhistorien, bliver det mindre indlysende, hvad omstændelige politikerbiografier overhovedet skal gøre godt for. Vi får det problem, som også den i udlandet mere udbredte freudianske biografi synes at være løbet ind i. Politikerbiografien bliver en selvbekræftende afspilning af modellen, hvor biografien måske snarere skulle have sat frugtbare spørgsmålstejn ved modellens almene brugbarhed? I stedet for at se på det modsætningsfyldte samspil mellem struktur og personlighed, opstår tendensen til at se strukturen som det ene givne og bestemmende, og politikerens som den, der ene og alene og godt eller skidt bliver bærer af en enkelt bestanddel i det strukturelle maskineri.

Hvor vil den historiske politikerbiografi bevæge sig hen i de kommende år? Måske kan vi vente nye udslag af den symbiotiske indlevelseshistorie, som Friis, Engelstoft og tildels Lauritsen historisk set har stået for, og som f.eks. Leo Tandrup i dag dyrker. I hvert fald er det den hovedinspiration, der i sidste halvdel af firserne kom fra litteraturstudiet med Kondrups og Zeruneiths bøger.²⁵ Den postmoderne biografi, der har sit naturlige udspring i franskmændenes tildels påkrævede selvopgør med strukturalismen, vil givetvis pege i samme retning med sit slogan om individet, tilfældet og den uventede kreativitet.

Måske vil også freudianismen langt om længe blomstre frem, selv om det ikke er noget jeg imødeser med stor glæde. Fra udlandet kender vi genrens problematiske sider. Lige siden Freud selv skrev sin Leonardo da Vinci-biografi i 1910, har genren f.eks. haft problemet med at drage meget vidtgående slutninger på et meget spinkelt kildegrundlag. Genren

²⁵ Keld Zeruneith (red.): *Livsformer. Otte bidrag om biografi*. 1988.

skæmmes meget ofte af det, nogle har kaldt Freuds arkæologiske metode. For at forklare f.eks. en Nixon i Watergateskandalen graver historikeren sig ned til et centralt barndomstraume. I dette tilfælde bliver en brors død og skyldfølelsen herved samt mangel på moderkærlighed udnævnt som årsag til, at Nixon i begyndelsen af 70'erne begår symbolsk selvmord.²⁶ Her bliver barndommen med andre ord en absolut determinant. Det glemmes, som de mange personlighedsforskere blandt moderne psykologer ville hævde, at den voksne har mange muligheder for bevidsthedsmæssigt at bearbejde sine traumer.

«Hovedtendensen tror jeg dog – og håber jeg – vil komme til at gå retning af dén dialektiske biografi, Hans Kirchoff efterlyste i 1978 i en anmeldelse af Viggo Sjøqvists Erik Scavenius-biografi. Det hedder her bl.a.: »Dødsklodderne har længe ringet over den historiske biografi... Årsagen ligger naturligvis lige for, nemlig i de kolde vinde, der snart længe har blæst mod den individcentrerede forskning fra samfundsvidenskaberne, fra socialhistorien og fra marxismen... biografien er for mange blevet en forældet – i bedste fald en uskyldig genre. Men i kampens hede skabes ofte unødvendige konfrontationer af programatiske grunde, og modstillingen af 'individ' med 'samfund' forekommer hverken meningsfuld eller særligt frugtbar al den stund historieforskningens genstand er de menneskelige handlinger, der må forstås i samspillet, eller i dialektikken, mellem individ og struktur. At vinde denne plads for biografien som et gebet for socialhistorien i egentlig forstand turde være genre's store udfordring – og også dens egentlige legitimering.«²⁷

80'ernes biografiske hovedtendens blev ikke, som Daniel Madelénat spåede i 1985, et opgør med alle de strukturelle, nomotetiske teorier. Med biografien søgte man så givet tilbage til den reelt eksisterende historie; men det typiske var, at man søgte at forene synet på struktur og individ ved at forene nomotetiske og idiografiske udsagn om en enkelt – f.eks. politiker.

Inspirationen til en dialektisk biografiform kommer mange steder fra. I 80'ernes sociologiske og psykologiske biografidebat støder man gentagne gange på navnet Jean-Paul Sartre. Hans seks store og en række mindre litterære biografier er blevet analyseret og hans eksistentialistiske – eller som han selv hævdede dialektisk-materialistiske metode – er søgt anvendt. For Sartre er det centrale, at biografien må blive i stand til at

²⁶ David Kowalewski: *A Psychoportrait of the Impeachable President: Andrew Jackson and Richard Nixon*. In James Walter (ed.): *Reading Life Histories*. Brisbane 1981, s. 70-71.

²⁷ Hans Kirchoff: anm. af Viggo Sjøqvist: Erik Scavenius. En biografi. Bind II. Kbh. 1973. i *Historisk Tidsskrift*. Bind 78. Hæfte 1. 1978, s. 333.

fange den dialektiske udviklingsgang i et menneskes bevidsthed. På den ene side inddrages altså romantikkens udviklingsperspektiv, på den anden gøres skarpt op med dens manglende forståelse af, at mennesket er et produkt af samfundsstrukturerne. Mennesket er absolut psykologisk og socialt betinget, siger Satre, men det, der interesserer mig, er, hvad mennesket gør med det, det er blevet gjort til!²⁸

Samtidig mener jeg, det vil kunne hjælpe den dialektiske biografi på vej, at der især i amerikansk og tysk psykologi arbejdes stadig mere med at forstå den personlighedsudvikling, der foregår gennem hele livet, som et samspil med handlinger og situationer.

Hvis vi vil styrke individstudiet, må vi styrke strukturstudiet, eftersom individet ikke er en afgrænset enhed. I det lever f.eks. tidens, klassens og kønnets tankestrukturer. Historien, de store strukturer og de konkrete processer har som fodspor i sandet sat sig aftryk i individernes liv. Måske vil disse aftryk i mange tilfælde være det eneste, vi rent konkret kan siges at have, mens vi om de overordnede strukturer, der satte aftrykket, trods alt kun kan danne os mere eller mindre begavede teoretiske forestillinger. Strukturstudiet – ikke mindst en selvstændig orientering i psykologien – er afgørende for en bedre individforståelse. Omvendt kan individstudiet bidrage til at sætte gavnlige spørgsmålstejn ved de nomotetiske udsagn, og det kan fremhjelpe nye hypoteser. Givetvis når vi ikke så langt frem mod egentlige historiske forklaringer ad biografiens vej. Men individerne må vi ikke desto mindre studere – historien ville ikke være kommet langt uden dem.

Den unge Marx skrev engang, og viste da bedre forståelse for den uopløselige sammenhæng mellem struktur og individ end de af Hans Kirchhoff omtalte 70'er-marxister: »Fremfor alt må det undgås atter at fastlægge 'samfundet' som en abstraktion overfor individet«.²⁹ Med en let omskrivning kunne man måske bruge dette som et mene tekel mod både 70'ernes strukturalister og 80'ernes postmodernister: Fremfor alt må det gælde om ikke atter at isolere historien som en abstraktion over for biografien og individet som en abstraktion uden for historien.

²⁸ Her ifølge Stuart L. Charmé: *Meaning and Myth in the Study of Lives. A Sartrean Perspective*. Philadelphia 1984, s. 61.

²⁹ Her ifølge Karl Marx: *Økonomi og Filosofi. Ungdomsskrifter*. Udvalg og indledning ved Villy Sørensen. 1962, s. 77.